

**T.C.
ADALET BAKANLIĞI**

**ADAY MEMUR
HAZIRLAYICI
EĞİTİMİ**

**ANAYASA HUKUKU
DERS NOTU**

EDB

EĞİTİM DAİRESİ
BAŞKANLIĞI
DEPARTMENT OF TRAINING

I. HUKUK KAVRAMI VE ANAYASA HUKUKUNUN YERİ

A. HUKUK KAVRAMI

Kişiler toplum halinde yaşamak üzere yaratılmışlardır. Her topluluk belirli bir takım kuralların varlığını zorunlu kılar. Bu kurallara sosyal düzen kuralları veya toplumsal davranış kuralları denilir. Bunları aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- Din kuralları
- Ahlak kuralları
- Örf ve Adet kuralları
- Görgü kuralları
- Hukuk kuralları

Toplumsal düzenin, barışın ve güvenliğin sağlanmasında bu kuralların her birinin kendince az ya da çok katkısı bulunmaktadır. Aralarında da belirli açılardan farklılıklar bulunmaktadır. Hukuk kuralları diğer sosyal düzen kurallarından yaptırımı yönünden ayrılmaktadır. Çünkü diğer kurallara uymamanın yaptırımı manevi niteliktedir. Vicdani, ahlaki, dini yaptırımlardır. Oysa hukuk kurallarının yaptırımı maddi özellik taşır. Bununla kastedilen devlet tarafından konulması ve devlet tarafından işletilmesidir. Bu açıdan hukuk kişiler arası ilişkileri veya kişilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen uyulması zorunlu, devletçe yaptırımlara bağlanmış kurallar bütünü olarak tanımlanır.

B. HUKUKUN AYIRIMI VE ANAYASA HUKUKUNUN YERİ

Hukuk geleneksel olarak kamu hukuku ve özel hukuk olarak ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bunlardan kamu hukuku, kişilerle devlet ve/veya devletlerarası ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. Özel hukuk ise genel olarak kişilerarası ilişkileri düzenleyen kurallar topluluğudur.

Anayasa hukuku, kişilerle devlet arasındaki ilişkilere hâkim olan kuralları

içerdiğinden konusu ve alanı itibarıyla kamu hukuku içerisinde yer almaktadır.

Anayasa hukuku içerik olarak iki temel konudan oluşmaktadır. Bunlardan birisi anayasaların yapılış ve değiştirilişi, güçler ayrılığı, hükümet sistemleri, devletin unsurları, devlet türleri, devletin temel organları, hak ve özgürlükler gibi herhangi bir devletle doğrudan ilişkilendirilmeyen genel konuların anlatıldığı kısımdır. Bu kısım anayasa hukukun genel esasları ya da temel kavramları olarak ifade edilmektedir. Diğer kısım ise belirli bir ülkenin yürürlükteki anayasasına göre kurulan anayasal düzeni ele alır. Bu kısım da o ülkenin anayasa hukukunu ifade etmek üzere, başına ülke ismi konularak ifade edilir. Örneğin Fransız Anayasa Hukuku, Alman Anayasa Hukuku gibi... Türkiye’de ise Türk Anayasa Hukuku ismi kullanılmaktadır.

II. ANAYASA KAVRAMI, TÜRLERİ VE TÜRKİYEDE ANAYASA HAREKETLERİ

A. TANIM

Anayasa, bir devletin kuruluşunu, niteliklerini, temel organlarını, organların oluşumu ve görevleriyle birbirleriyle ilişkilerini, kişilerin devlet karşısındaki haklarını ve güvencelerini düzenleyen üstün nitelikte kuralları ifade eder.

Anayasalar şekilleri bakımından yazılı anayasalar ve geleneksel anayasalar olmak üzere iki türdür. Bunlardan yazılı anayasalar, anayasal kuralların yazılı resmi bir belge haline getirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Diğer deyişle, bir ülkede anayasa adı verilen resmi belge de yer alan hukuk kurallarının tümü yazılı anayasayı meydana getirmektedir. Yazılı bir anayasanın bulunmaması halinde, devletin ve siyasi hayatın kuruluş ve işleyişini belirleyen temel kuralların bütününe yazısız (teamüli) anayasa adı verilmektedir. İngiltere, anılan anayasa tipine sahip ender ülkelerden biridir. Günümüzde devletlerin neredeyse tamamına yakını yazılı anayasa modelini

benimsemiştir.

Anayasalar değiştirilişleri bakımından sert ve yumuşak anayasa olmak üzere ikili bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Sert anayasalar adından da anlaşılacağı üzere değiştirilişi kanunlardan çok daha zor ve güçleştirilmiş usul ve esas kurallarına bağlanmış anayasalardır. Yumuşak anayasalar ise kanunlar gibi değiştirilebilen kanunlardan herhangi bir üstün yanı olmayan anayasalardır. Günümüzde anayasaların katılığı ana ilkedir.

B. TÜRKİYE'DE ANAYASAL HAREKETLER

Ülkemizde anayasa hareketlerine 19. Yüzyıl başlarından itibaren gidildiği görölmektedir. Aşağıdaki gibi bir süreçten geçildiği görölmektedir.

1. Yazılı Anayasa Öncesi Dönem

- a. *Sened-i İttifak (1808)*
- b. *Tanzimat Fermanı (1839)*
- c. *Islahat Fermanı (1856)*

2. Yazılı Anayasalar Dönemi

- a. *İlk Yazılı Anayasa: 1876 Kanun-i Esasisi (1876 Anayasası) ve Değişiklikleri (1909)*
- b. *1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası)*
- c. *1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası)*
- d. *1961 Anayasası*
- e. *1982 Anayasası*

III. 1982 ANAYASASININ TEMEL İLKELERİ

A. Yürürlüğe Girişi

12 Eylül 1980 Askeri darbesi ardından yapılarak uygulama konulmuştur. Darbeyi yapanlar kendisini Milli Güvenlik Konseyi olarak isimlendirmiştir. Daha sonra yeni anayasanın kurucu meclis eliyle yapılacağı duyurulmuştur. Bu

duyuru ardından kurucu meclis oluşturulmuştur.

Kurucu meclis Milli Güvenlik Konseyi ile doğrudan seçimden ziyade dolaylı seçim ve atama şeklindeki bir yöntemle belirlenmiş 160 üyeli Danışma Meclisinden oluşmuştur.

Danışma meclisi tarafından hazırlanıp kabul edilen anayasa metnine son şekli Milli Güvenlik Konseyi vermek suretiyle halkoyuna sunulmuş ve 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylamasından %91,37 oy almak suretiyle kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

B. 1982 Anayasasının Temel İlkeleri

1. Devlet Şekli

“Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir”. (AY. m. 1).

Egemenliğin kaynağı ve sahibi birden fazla ise, yani az ya da çok geniş bir topluluk ise, bu devlet türüne cumhuriyet denilmektedir. Bu yönüyle cumhuriyet, devlet başkanının doğrudan halk tarafından ya da dolaylı olarak yani halkın seçtiği meclis yoluyla iş başına geldiği devlet şeklini ifade etmektedir. Eğer devlet başkanı bu göreve seçim dışı yollarla ve hanedan kalıplarına göre (veraset yolu ile) geliyorsa o devlet bir monarşidir.

Türkiye devleti 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren cumhuriyete dayalı devlet düzenini seçmiştir. Bu düzen bugüne kadarki tüm anayasalarda da korunmuştur. Böylelikle saltanata veya monarşiye dayalı devlet düzenlerine de kapılar kapanmıştır.

2. Cumhuriyetin Nitelikleri

“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir”. (AY. m. 2).

“Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili

Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı “İstiklal Marşı”dır. Başkenti Ankara ’dır (AY. m. 3)

Yukarıdaki maddelerden yola çıkarak devletin temel nitelikleri konusunda 1982 Anayasası tarafından benimsenmiş olan temel ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Cumhuriyetçilik ilkesi
- b. Üniter devlet ilkesi
- c. İnsan haklarına saygılı devlet ilkesi
- d. Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet ilkesi
- e. Demokratik devlet ilkesi
- f. Laik devlet ilkesi
- g. Sosyal devlet ilkesi
- h. Hukuk devleti ilkesi
- i. Başlangıçta belirtilen temel ilkeler

3. Anayasanın Değiştirilemeyen Kuralları

Anayasanın 4. maddesine göre Anayasanın ilk üç maddesindeki hükümler değiştirilemez ve değiştirilmesi de teklif edilemez. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Cumhuriyet ilkesi, (m. 1)
- Toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı ilkesi (m. 2)
- Demokratik devlet, (m. 2)
- Laik devlet, (m. 2)
- Sosyal devlet, (m. 2)
- Hukuk devleti, (m. 2)
- Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet (m. 2)
- İnsan haklarına saygılı devlet ilkesi (m. 2)
- Üniter devlet ilkesi (Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü (m. 3)
- Resmi dili, bayrağı, başkentin Ankara oluşu, milli marşı (istiklal marşı)

(m. 3)

4. Üniter Devlet İlkesi

Üniter devlet tek devlet anlayışına dayanır. Devlet, başlıca ülke, millet ve egemenlik unsurlarından oluştuğuna göre ve üniter devlet de tek devletten oluştuğuna göre millet, ülke ve egemenliğin de tekliği anlaşılır.

Ülkede mutlak bir hukuk birliği vardır. Ülkenin yasama, yürütme ve yargı organı tektir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti üniter bir devlettir.

5. İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi

1982 Anayasası 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri arasında insan haklarına saygılı oluşuna yer verilmektedir.

İnsan hakları, sırf insan olmaktan kaynaklanan, insan onurunu temsil eden, herkesin doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz, devredilme ve vazgeçilemez hak ve özgürlüklerdir. Haklar ve özgürlükler aynı zamanda kişilere yaşadığı topluma, aileye ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da içerir (AY. m. 12).

a. Hakların Sınıflandırılması

Anayasamız temel hak ve özgürlükler ana başlığı altında üç ana grup altında hak ve özgürlükleri düzenlemiştir.

aa. Kişi Hakları ve Ödevleri

Bu haklar olumsuz haklar, negatif statü haklar olarak da isimlendirilmektedir. Devlete karşı koruyucu nitelik taşıdığından “koruyucu haklar” da denilmektedir. Anayasamız 17-40. Maddeleri arasında bunları düzenlemiştir. Aşağıda sıralanmıştır:

- Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı (m. 17),

- Zorla çalıştırma yasağı (m. 18),
- Kişi hürriyeti ve güvenliği (m. 19)
- Özel hayatın gizliliği (m. 20)
- Konut dokunulmazlığı (m. 21)
- Haberleşme hürriyeti (m. 22)
- Yerleşme ve seyahat hürriyeti (m. 23)
- Din ve vicdan hürriyeti (m. 24)
- Düşünce ve kanaat hürriyeti (m. 25)
- Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti (m. 26)
- Bilim ve sanat hürriyeti (m. 27)
- Basın hürriyeti (m. 28)
- Süreli ve süresiz yayın hakkı (m. 29)
- Basın araçlarının korunması (m. 30)
- Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı (m. 31)
- Düzeltme ve cevap hakkı (m. 32)
- Demek kurma hürriyeti (m. 33)
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m. 34)
- Mülkiyet hakkı (m. 35)
- Hak arama hürriyeti (m. 36)
- Kanunî hâkim güvencesi (m. 37)
- Suç ve cezalara ilişkin esaslar (m. 38)
- İspat hakkı (m. 39)

bb. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Bu haklara pozitif statü hakları veya olumlu haklar da denilmektedir. Anayasamızın 41-65. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Aşağıda sıralanmıştır:

- Ailenin korunması ve çocuk hakları (m. 41)

- Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi (m. 42)
- Çalışma ve sözleşme hürriyeti (m. 48)
- Çalışma hakkı ve ödevi (m. 49)
- Çalışma şartları ve dinlenme hakkı (m. 50)
- Sendika kurma hakkı (m. 51)
- Toplu iş sözleşmesi hakkı (n. 53)
- Grev ve lokavt hakkı (m. 54)
- Adil ücret hakkı (m. 55)
- Sağlık hakkı (m. 56)
- Çevre hakkı (m. 56)
- Konut hakkı (m.57)
- Gençliğin korunması (m. 58)
- Sporun geliştirilmesi (59)
- Sosyal güvenlik hakkı (60)
- Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması (m. 63)
- Sanatın ve sanatçının korunması (m. 64)

cc. Siyasî Haklar ve Ödevler

Bu haklar katılma hakları veya aktif statü hakları olarak da isimlendirilmektedir. Vatandaşların devlet yönetimine ve siyasal hayata katılmalarını sağlamak amacı taşımaktadır. Anayasamızın 66-74. maddeleri arasında düzenleme altına alınmıştır. Bu haklar aşağıda sıralanmıştır:

- Türk vatandaşlığı (m. 66)
- Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları (m. 67)
- Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma ve partilerin uyacağı esaslar (m.68, 69)
- Kamu hizmetlerine girme hakkı (m. 70)
- Vatan hizmeti (m. 72)
- Vergi ödevi (m. 73)

- Dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, kamu denetçisine başvuru hakkı (m. 74)

b. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Esasları

Temel hak ve hürriyetler sınırsız değildir. Kullanılmaları bir takım sınırlamalara tabi tutulmuştur. Ancak devlet tarafından da hak ve hürriyetlere gelişigüzel sınırlamalar getirilemez. Anayasa, sınırlamaların hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını 13. maddesinde düzenlemiştir. Bu maddeye göre bir hak ve hürriyete getirilecek sınırlamalarda uyulacak esaslar aşağıda sıralanmıştır:

- Sınırlama ancak kanunla yapılabilir. Kanun dışında başka hukuk kurallarıyla (örneğin tüzük, kararname, yönetmelik, genelge) bir hak ve hürriyete sınırlama getirilemez.
- Sınırlama ancak o hakkı düzenleyen maddede belirtilen getirilmiş sınırlama nedenlerine dayanılarak yapılabilir. Hangi neden gösterilmişse ancak o nedene bağlı olarak sınırlamaya gidilebilir. Örneğin bir hak için genel sağlık nedeni sınırlama nedeni olarak gösterilmemişse o hak genel sağlık nedeniyle sınırlanamaz.
- Ne kadar haklı ve anayasada belirtilen nedene dayalı olsa da yapılacak sınırlama demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmalıdır.
- Sınırlamanın temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunmamalıdır.
- Her türlü sınırlamada ölçülülük ilkesine uyulmak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu amaçla yapılacak sınırlamanın amaca ulaşmak için gerekli, yeterli ve orantılı bir nitelik taşıması gerekmektedir. Bunu “vur deyince öldürmemek”, atılan taşın ürkütülen kurbağaya değmesi şeklinde benzetebiliriz.
- Sınırlama anayasasının “sözüne ve ruhuna” uygun olarak yapılır.

- Sınırlama laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olmaması gerekmektedir.

c. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması evrensel ilkelere dendir. Hiçbir hukuk düzeninde de kötüye kullanıma imkân tanınmamıştır. Hangi alanda olursa olsun buna hakkın kötüye kullanılması yasağı denilmektedir. Kötüye kullanılmaları önlemek amacıyla da anayasalara hükümler getirilmektedir. Şüphesiz bu durum devletler için de bir yükümlülüktür. Devletler de hak ve hürriyetlere yönelik sınırlama ve müdahale yetkilerini kötüye kullanamazlar.

Anayasanın 14. Maddesi kötüye kullanılmayı şu şekilde düzenlemiştir:

“Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

d. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması

Bazı dönemlerde temel hak ve hürriyetler durdurulabilir. Devletler zaman zaman olağanüstü dönemlerle karşı karşıya kalabilirler. Bu dönemlerde devlet yetkileri olağan dönemlere nazaran daha da genişler. Temel hak ve hürriyetler de daha geniş ölçekte sınırlamalara tabi tutulabilir veya duruma göre durdurulabilir. Ancak hangi dönemde olursa olsun devlet anayasaya bağlı olduğundan gelişigüzel bir yetki kullanamaz. Bu dönemler de hukuk düzeni

içerisinde devlete tanınan anayasal yetkiler ve anayasal dönemlerdir. Hangi hallerde durdurma yoluna gidileceği anayasada belirtilmiştir.

Bir kere Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre olağanüstü yönetim usulleri savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerdir. Bu olağanüstü yönetim usullerinden hangisinin devreye konulacağına Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu karar verir. Yurdun tamamında veya belirli bir bölgesinde ya da bir il yahut birden fazla ilde uygulamaya gidilebilir.

İlk ilanda süresi altı ayı geçemez. Ancak süre bitince şartların devam etmesine bağlı olarak her defasında süresi dört ayı geçmemek üzere yenilenebilir. Bakanlar kurulunun ilk ilanını veya uzatılması yönündeki kararını TBMM'ye sunar. TBMM teklifi kabul veya reddedebilir, süreyi kısaltabilir veya uzatmayabilir. Bu konuda kesin yetkili makam TBMM'dir.

Olağanüstü yönetim hallerinden herhangi birisinin devreye konulması durumunda temel hak ve hürriyetler durdurulabilir. Ancak bu konuda da belirli esaslara uyulmak zorunludur Bunlar şu şekilde sıralanmıştır (m. 15)

- ◆ Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilemez.
- ◆ Durumun gerektirdiği ölçüde kısmen veya tamamen durdurulabilir.
- ◆ Hak ve hürriyetler için Anayasa tarafından getirilmiş güvencelere aykırı önlemler alınabilir.

Anayasada düzenlene haklardan dört tanesi bu dönemlerin uygulanmasında da durdurulamaz. Bu haklara “çekirdek haklar” veya “dokunulmaz haklar” denilmektedir. Anayasanın 15. maddesinde durdurulamayacağı belirtilen haklar şunlardır:

- *Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz;*
- *Kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz;*

- Suç ve cezalar geçmişe yürütülemez;
- Suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

6. Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet İlkesi

“Atatürk milliyetçiliği” ırkçılığı reddeden, birlikte yaşama arzusunu esas alan, vatandaşlığı ırk temelinde değil de vatana bağlılık esasına dayandıran barışçıl bir milliyetçiliktir. Tek millet, tek vatan, tek devlet, anlayışını esas alır. Yasama, yürütme, yargının tekliğine dayalı üniter yapılı devlet anlayışı bu ilkenin doğal uzantıları olarak Anayasada yer almaktadır. Türk’ün tanımında vatandaşlık bağıyla bağlılık esasının aranması da (AY. m. 68) Atatürk milliyetçiliğinin bir yansımasıdır.

7. Demokratik Devlet İlkesi

a. Tanım

Demokratik devlet anlayışı, egemenliğin kaynağını halka dayandıran ve Lincoln’ün özlü ifadesiyle halkın, halk tarafından halk için yönetimi anlamına gelen bir devlet modelidir. Özetle meşruiyetini halktan alan, çoğunluğun azınlık haklarını güvence altında tutarak anayasal sınır ve çerçevede yönetim yetkisini ifade eder.

b. Demokrasinin Genel İlkeleri

Bir demokratik devletin varlığından söz edilebilmesi için aşağıdaki temel unsurların varlığı kaçınılmazdır:

- Çok partililik
- Düzenli aralıklarla, demokratik seçim ilkelerine dayalı seçim
- Çoğunluğun, azınlıkta kalanların anayasal haklarına saygı temelinde yönetme hakkı

- Kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı
- Hak ve özgürlüklerin güvenceleri
- Siyasal çoğulculuk
- Siyasal muhalefet
- Açıklık, sorgulanabilirlik, hesap verebilirlik
- Siyasal ve ekonomik rekabete dayalılık

c. Demokrasi ve Siyasal Partiler

Günümüzde demokrasi partiler eliyle işlemektedir. Bu nedenle siyasal partiler anayasamızda siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak belirtilmiştir (AY. m. 68/2).

Anayasamız siyasal partilerle ilgili bir takım düzenlemelere yer vermiştir (m. 68, 69). Ayrıca siyasal partilerle ilgili tüm kurallar Siyasal Partiler Kanununda düzenlenmiştir.

Siyasal partilerle ilgili belli başlı ilke ve kurallar aşağıda özetlenmiştir:

- Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

- Siyasî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.

- Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri Anayasanın 68/4 maddesinde yer verilen kurallara aykırı olamaz.

- Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ve yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasî partilere üye olamazlar.

- Yükseköğretim elemanları ve Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler siyasal partilere üye olabilirler.

- Siyasî partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar.

- Siyasî partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

- Bir siyasî partinin tüzüğü ve programının Anayasanın 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı olmaması gerekir.

- Siyasî partiler, ticarî faaliyetlere girişemezler.

- Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzelkişilerden maddî yardım alamazlar.

- Siyasal partiler mali bakımdan Anayasa mahkemesinin denetimine tabidir.

- Anayasa ve Siyasal Partiler Kanununda belirtilen kurallara uymayan partiler hakkında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kapatılmaları amacıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılabilir. Anayasa Mahkemesi partinin kapatılması veya eyleminin ağırlığına göre hazine yardımından kısmen veya tamamen mahrum bırakma yaptırımını uygulayabilir.

8. Laik Devlet İlkesi

Laiklik, 1924 Anayasasının 1937’de yapılan değişikliği ile hukuk sistemimize girmiştir. Daha sonra 1961 ve 1982 Anayasaları da bu ilkeye 2. maddelerinde yer vermiş ve onu devletin nitelikleri arasında saymışlardır.

Laiklik ilkesinin, din hürriyeti ve din ve devlet işlerinin ayrılığı olmak üzere iki yönü vardır. Laik devlet anlayışı, devletin din ve inançlar karşısında tarafsızlığı konumunu ifade eder. Laik devlet din-devlet ayrılığını gerekli kılar. Din özgürlüğü inanma ya da inanmama, inancından dolayı kınanamama, inancı nedeniyle farklı işleme tabi tutulmama ve inancını hangi nedenle olursa olsun

açıklamaya zorlanamama anlamına gelmektedir.

Anayasamızın 24. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir”. Anayasamız, ibadet hürriyetine ise bazı sınırlamalar getirmiştir. Buna göre, “14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir” (AY. m. 24/2). Görüldüğü gibi, Anayasamız, ibadet hürriyetini, inanç hürriyeti kadar mutlak biçimde tanımış değildir. Başka bir ifadeyle, ibadet hürriyetinin, Anayasanın 14. maddesinde sayılan amaçlarla kötüye kullanılması yasaklanmıştır.

9. Sosyal Devlet İlkesi

Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini meşru ve gerekli gören bir anlayıştır. Sosyal devletin en belirgin özellikleri, kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmayan; kişinin huzur ve refahını gerçekleştirmek, güvence altına almak, sosyal adaleti sağlamak için ekonomik hayata müdahale eden; böylece ekonomik sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirip adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık onuruna yaraşır bir hayat seviyesi sağlamaya yönelik bir devlet biçimi olmasıdır.

10. Hukuk Devleti İlkesi

Anayasa'mızın 2. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan hukuk devleti ilkesi vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi anlatır. Hukuk dilinde “hukuk devleti” deyiimi devletin hukuk kurallarıyla bağlı sayılmadığı “polis devleti” kavramının karşıtı olarak kullanılmaktadır. Bu ilke her şeyden önce devletin işlemlerinin hukuk kurallarına bağlılığını ifade eder. Hukuk kurallarına bağlılığı sağlayacak mekanizma ise devletin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi altında bulunmasıdır.

Biçimsel anlamıyla bir hukuk devletinden söz edilebilmesi için aşağıdaki unsurların olması gerekmektedir;

- Birey özgürlüklerinin tanınıp yasama ve yürütme organına karşı korunması
- Yargı bağımsızlığı
- İdarenin kanuniliği ve yargısal denetimi
- Devletin bireylere verdiği zararlardan sorumluluğu
- Güçler ayrılığı
- Yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğu ve denetimi

11. Eşitlik İlkesi

Eşitlik ilkesi, Anayasanın 10. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasamızın bu maddesinde düzenleme altına alınan ilkeler şunlardır:

- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
- Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.
- Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.
- Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

12. Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı İlkesi

Anayasanın 11. maddesi anayasanın üstünlüğü ilkesine yer vermiştir. Buna göre Anayasa hükümleri yasama, yürütme, yargı organlarını, idare

makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

Tüm devlet kurumları anayasaya uygun işlemlerde ve eylemlerde bulunmakla yükümlüdür.

Kanunlar anayasaya aykırı olamaz.

IV. 1982 ANAYASASINA GÖRE YASAMA ORGANI

A. OLUŞUMU VE YASAMA SEÇİMLERİ

Yasama organı TBMM'dir. Anayasamıza göre genel oyla seçilen 550 milletvekilinden oluşmaktadır. Seçimler **dört yılda** bir yapılır (AY. m. 77). Ancak TBMM bu süre dolmadan da seçimlerin yenilenmesi kararı alabilir (Erken seçim kararı). Ayrıca cumhurbaşkanı tarafından da Anayasanın 116. maddesinde düzenlenen nedenlerden birisinin gerçekleşmesi halinde seçimleri yenileme kararı alınabilir. Bu durumun varlığı halinde Cumhurbaşkanı TBMM Başkanının görüşünü almak suretiyle seçimleri yenileme kararı verebilir. Genellikle de Anayasa hükümetin başlangıçta kurulamamış olması veya kurulan hükümetin TBMM'de düşürülmesi ve yeni bir hükümetin de kurulamamış olması gibi nedenlere dayalı olarak Cumhurbaşkanı bu konuda yetkili kılınmıştır.

Ölüm, istifa, milletvekili sıfatının kaybedilmesi gibi nedenlere bağlı olarak yasama organı üyelerinin sayısında zaman içerisinde azalmalar meydana gelebilir. Ortaya çıkan azalmaları karşılamak amacıyla ara seçimlere gidilir. Ara seçimlere ilişkin ilke ve koşullar şunlardır:

— Her seçim döneminde bir kez yapılabilir.

— Genel seçimler üzerinden belirli bir sürenin geçmiş olması gerekir. Bu süre Anayasa tarafından otuz ay olarak belirlenmiştir. Ancak, bu kurala da kendi içerisinde iki istisna getirilmiştir. Bunlardan birincisi azalmanın TBMM üye tam sayısının %5'ini (28 milletvekili) bulması. Diğeri ise 2002 yılında

Anayasa'da yapılan değişlikle getirilmiş olan bir ilin ya da seçim çevresinin milletvekilliklerinin tümünün boşalması durumudur. Örneğin Bolu'nun milletvekillerinin tümünün boşalmış (ölüm, istifa, seçilme yeterliğini kaybetme vs. nedenlerle) olması. İşte bu iki halden birinin gerçekleşmesi durumunda genel seçimler üzerinden geçmesi gereken süre beklenilmeden ara seçimlere gidilir.

— Genel seçimlere bir yıl kala ara seçime gidilemez.

B. SEÇİM İLKELERİ

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler (AY. m. 67).

C. SEÇME VE SEÇİLME HAKKI

1. Seçme Hakkı

On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. Ancak bazı kişiler bu şartı taşımış olsalar bile oy kullanamazlar. Bunlar Anayasada şu şekilde gösterilmiştir:

- Silahaltında bulunan er ve erbaşlar
- Askerî öğrenciler,
- Taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kuramlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.
- Taksirli suçtan hüküm giyen suçlular ile tutuklular oy kullanabilir.

2. Seçilme Hakkı

Anayasanın 76. maddesi seçilme şartlarını düzenleme altına almıştır. Buna göre bir kimsenin seçilme hakkına sahip olabilmesi için şu şartları taşıması gereklidir:

- 18 yaşını doldurmuş olmak.
- Türk vatandaşı olmak.
- En az ilkokul mezunu olmak.
- Kısıtlı olmamak (Mahkeme tarafından hakkında kısıtlılık kararı verilmemiş olmak).
- Askerlikle ilişkisi olmamak.
- Kamu hizmetinden yasaklı olmamak.
- Taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına çarptırılmamış olmak.
- Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymemiş olmak. Bu suçlardan herhangi birisinden hüküm giymiş olmak süresi ne olursa olsun seçilme engeli oluşturur. Ayrıca bu suçlardan affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

3. Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması

Milletvekilliği seçimle kazanıldığı için, milletvekilliği sıfatı, il seçim kurulu tarafından milletvekili seçildiğine dair tutanağın milletvekili tarafından alınmasıyla kazanılması gerekir. Bu andan itibaren seçilen kişi artık milletvekiline tanınmış olan hak ve ayrıcalıklara sahip olmaktadır. Yüksek Seçim Kurulu ve TBMM'nin bundan sonra yapacağı işlemler, tutanağın onanması niteliğinde değildir. Yüksek Seçim Kurulu tutanaklardaki isimleri *yayımlar*, TBMM Başkanlığı ise, seçilmiş bulunan üyeler hakkında *bilgi edinmiş olur*.

4. Milletvekili Yemini ve Göreve Başlama

Milletvekili göreve başlarken Anayasanın 81. maddesinde yazılı yemini yapmak durumundadır. Bununla birlikte yemin, milletvekili sıfatının kazanılması için değil milletvekilinin yasama görevine başlayabilmesi ve TBMM faaliyetlerine katılabilmesi için gereklidir. Bir milletvekili Anayasa'nın öngördüğü şekilde yemin etmedikçe göreve başlayamaz.

5. Ulusal Temsil İlkesi

Anayasanın 80. maddesi temsili demokrasinin bir sonucu olarak temsili vekâlet anlayışına yer vermiştir. Dolayısıyla maddede de açıkça belirtildiği üzere milletvekilleri seçildiği yer ve yöre ya da bölgenin vekili değildirler. Vekâlet ulusal düzeydedir. Her vekil tabiri caizse Türkiye milletvekilidir. Elbette adaylığını koyduğu yerin adıyla birlikte anılabilir. Ancak, bu durum oranın vekili olduğu sonucunu doğurmaz.

6. TBMM Üyeliği Göreviyle Bağdaşmazlık Halleri

TBMM üyeliği ile bir kısım resmi ya da özel nitelikli işler bir arada yürütülemez. Buna parlamento hukukunda **yasama bağdaşmazlığı**

(imtizaçsızlık) denilmektedir. Bunda amaç, özellikle yürütme karşısında üyenin her bakımdan bağımsız hareket edebilmesini, özgürce düşünebilmesini ve kararlar verebilmesini sağlamaktır.

Üyelikle bağdaşmayan işler Anayasa'nın 82'nci maddesinde gösterilmiştir. Ancak yasa koyucuya da yeni bağdaşmazlık durumları düzenleme imkânı tanınmıştır. Bu bağlamda 31.10.1984 tarih ve 3069 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun" çıkartılarak 82. maddede sayılanların dışında benzeri bir kısım bağdaşmazlık hallerine yer verilmiştir.

Milletvekilleri, belirli bir takım konularda ve süresi altı ayı geçmemek üzere bakanlar kurulu tarafından verilecek geçici nitelikli görevi TBMM kararma bağı olarak yapabilirler.

7. Milletvekillerinin Yasama Ayrıcalıkları

Her demokratik devlet düzeninde olduğu üzere Türk anayasa düzeninde de milletvekillerine yasama ayrıcalıkları tanınmıştır. Bu ayrıcalık ya da bağışıklıklar yahut imtiyazlar milletvekillerinin şahsına değil yasama organı üyesi olmaları nedeniyle yasama organına izafeten tanınmıştır. Dolayısıyla bu ayrıcalıklar kamu düzeninden olup kişinin kendisi tarafından yararlanılmaması yoluna gidilemez. Kişinin kendi kararıyla vazgeçilemez veya feragat edilemez.

Anayasamızın 83. maddesinde iki tür yasama ayrıcalığına yer verilmiştir. Bunlar yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığıdır.

a. Yasama Sorumsuzluğu

Sorumsuzluk, milletvekilinin, yasama görevi ile ilgili olarak, TBMM'de kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle herhangi bir sorumluluğa tabi tutulamamasıdır. TBMM üyesi yasama sorumsuzluğu

kapsamına giren yerler ve yasama faaliyeti kapsamında olmak kaydıyla ne tür bir konuşma yapmış olursa olsun bundan dolayı sorumlu tutulamaz. Oy, söz ve düşünce soyut olarak suç niteliği taşıya bile, milletvekili sorumlu değildir.

Milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan faydalanabilmeleri için öncelikle sorumsuzluk kapsamındaki eylemlerin *meclis çalışmaları sırasında* olması gerekmektedir. Meclis çalışmaları deyimi, sadece Meclisin Genel Kurul toplantılarını değil, aynı zamanda, komisyon toplantılarını ve siyasi parti grup toplantılarını da kapsamaktadır.

İkinci olarak sorumsuzluk kapsamındaki eylemler oy kullanma, söz söyleme ve düşünce açıklaması şeklinde olmalıdır. Eylemlerden dolayı milletvekilleri sorumsuzluktan faydalanamazlar. Örneğin, Meclis çalışmaları sırasında, bir milletvekilinin diğer bir milletvekilini dövmesi, yaralaması veya öldürmesi yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışındadır. Ancak, hakaret ve sövme fiilleri Meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olmak şartıyla yasama sorumsuzluğu kapsamındadır.

Milletvekilleri, yasama faaliyetiyle ilgili olarak yaptığı konuşmaları TBMM dışında tekrarlamış olsa da sorumsuzluktan yararlanır. Bunun istisnası söz konusu oturumu yöneten TBMM Başkanlık Divanı tarafından bu sözlerin TBMM dışında tekrarlanmaması veya açığa vurulmaması yönünde karar almış olmasıdır. Böyle bir durumda bunların Meclis dışında tekrarlanması hâlinde milletvekilleri sorumsuzluktan faydalanamaz.

Yasama sorumsuzluğu mutlaktır. Bu sorumsuzluğun mutlak olması, öncelikle vazgeçilemez olduğu anlamına gelir. Bu sorumsuzluk aynı zamanda meclis kararı ile de olsa kaldırılamaz. Ayrıca milletvekili yasama sorumsuzluğunun korumasından sürekli olarak yararlanır. Yani sadece görev süresiyle sınırlı bir koruma sağlamaz, ömür boyu sorumsuzluk söz konusudur.

b. Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı TBMM üyesini işlemiş olduğu iddia edilen suçlara karşı ceza soruşturması ve kovuşturması işlemlerine karşı korur. Anayasa'nın 83. maddesinin 2. ve devamındaki fıkralarda düzenlenmektedir. Buna göre;

Seçimden önce veya sonra, bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclis kararı olmadıkça;

- Tutulamaz,
- Sorguya çekilemez,
- Tutuklanamaz,
- Yargılanamaz.

Yasama dokunulmazlığı üyeyi ceza mahkûmiyetine karşı da korur. Milletvekili sıfatı devam ederken milletvekili hakkında verilen ve milletvekillik sıfatını ortadan kaldırmayan bir mahkûmiyetin infazına gidilemez. Milletvekillik görevi devam ettiği müddetçe mahkûmiyet de ister istemez ötelenmiş olur. Bu süre içerisinde elbette ceza zamanaşımı süresi işlemez. Milletvekillik sıfatı herhangi bir nedenle sona erdiği anda mahkûmiyetin infazına başlanılabilecektir.

Yasama dokunulmazlığı milletvekillerini sadece cezai soruşturmalara karşı korumaktadır. Yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerinin keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarından korumaktır. Ancak dokunulmazlık milletvekili hakkında ceza davası açılmasına engel değildir. Bununla birlikte hakkında yargılama yapılamayacağı için, “muhakemenin durmasına” karar verilir ve dokunulmazlığın kaldırılması ya da milletvekilliğinin sona ermesi beklenmektedir.

Yasama dokunulmazlığı milletvekiline mutlak bir koruma sağlamaz. TBMM, ilgili milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verebilir. Hatta TBMM tarafından yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin bir

karar verilmele dahi iki durumda dokunulmazlıktan yararlanılamaz. Bunlar; ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli ve seçimden önce soruşturmalarına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlardır.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karşı ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasa'ya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar (AY. m. 85).

8. Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Anayasa'nın 77. maddesine göre milletvekili seçimleri dört yılda bir yapılır. Normal şartlar altında bu dört yıllık sürenin dolması ya da erken seçim kararı alınması hâlinde yeni seçimlerde seçilmeyen bir milletvekilinin milletvekilliği sona erer. Ancak, seçimlerle olağan seyri içinde milletvekilliğinin sona ermesi dışında başka diğer sebeplerle de milletvekilliği sona erebilmektedir. Bu sebeplere milletvekilliğinin düşme sebepleri denilmektedir. Bu sebepleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

a. İstifa

İstifa tek başına milletvekilliği görevini sona erdirmez. Bu kararın ancak TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmesiyle geçerlilik kazanır.

b. Kesin Hüküm Giymesi

Milletvekili bir mahkûmiyet almış ve bu mahkûmiyet de kesinleşmişse almış olduğu cezanın niteliğine göre durum değişir. Eğer aldığı mahkûmiyet milletvekili olmayı engelliyorsa (ceza miktarı veya suç kategorisi bakımından) bu mahkûmiyet kararının TBMM Genel Kuruluna bildirildiği anda milletvekilliği görevi sona erer.

c. Kısıtlanma

Kısıtlılık mahkeme kararıyla verilir. Hangi hallerde verileceği Medeni

Kanunda gösterilmiştir. Kısıtlılık kararı da kendiliğinden üyeliği sona erdirir. Bu kararın TBMM Genel Kuruluna bildirilmesiyle üyelik son bulur.

d. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmekte Israr

Milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine TBMM Genel Kurulu karar verebilir. Şüphesiz önceden üyenin bağdaşmayan işi sürdürmemesi gerektiği yönünde uyarılmış olması gerekir. Buna rağmen bağdaşmayan işi sürdürmeye devam etmişse yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurulun basit çoğunluğu ile karar verilir. Bu durum TBMM'nin takdirindedir.

e. Devamsızlık

Milletvekillerinin TBMM görevine devam etmeleri gereklidir. Belirli sayıda toplantılara katılmama halinde üyeliği sona erdirilebilir. Anayasamıza göre Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak **bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü** katılmayan milletvekilinin milletvekilliği düşürülebilir. Bu durum TBMM'nin takdirindedir.

Üyenin düşürülmesine TBMM Genel Kurulu karar verir. Bu konuda karar yeter sayısı üye tam sayısının salt çoğunluğudur (En az 276 oy gereklidir).

f. Cumhurbaşkanı Seçilme

Anayasa'nın 84. maddesinde milletvekilliğinin düşmesi halleri arasında sayılmamasına rağmen Anayasa'nın 101. maddesinde Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin TBMM üyeliğinin sona ereceği belirtilmiştir.

B. TBMM'NİN GENEL GÖREV VE YETKİLERİ

Yasama yetkisi TBMM'ye aittir. Bu yetki devredilemez (AY. m. 7).

TBMM'nin görev ve yetkileri Anayasa'nın 87'nci maddesinde

düzenlenmiştir. Ancak, burada belirtilen görevlerin dışında da bir takım görevleri yerine getirmektedir.

Anayasa'nın 87'nci maddesinde sayılan yetki ve görevler şunlardır:

- Yasa yapmak, değiştirmek, kaldırmak,
- Bakanlar kurulunu ve bakanları denetlemek,
- Bakanlar kuruluna belli konularda yasa gücünde kararname çıkartma yetkisi vermek,
- Bütçe ve kesin hesap yasa tasarılarını görüşmek ve kabul etmek,
- Para basılmasına karar vermek,
- Savaş ilanına karar vermek,
- Milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak
- Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek,
- Mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek,
- Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek. İçtüzük yapmak, kanun hükmünde karnameleri onaylamak ya da reddetmek (olağan ya da olağanüstü dönemlere ilişkin kanun hükmünde karnameler), olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilanı süresini her defasında dört ayı geçmemek üzere uzatmak, Meclis başkanım seçmek, olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilanına ilişkin kararları onaylamak.

C. KANUN FAALİYETİ

1982 Anayasası'nda kanun deyimi ile kanunun biçimsel anlamı kastedilmiştir. Yani, TBMM tarafından yapılan, kanun adını taşıyan her türlü kural, ister objektif, genel, sürekli ve kişilik dışı özelliklere sahip olsun, isterse olmasın kanun niteliğini taşır.

Kanunlar, çeşitli aşamalardan geçilerek hazırlanıp yürürlüğe konulur. Bu

aşamalar Anayasanın 88 ve 89'uncu maddelerinde ve TBMM İçtüzüğü'nde gösterilmiştir. Bu aşamaları ana hatlarıyla şöylece özetleyebiliriz:

1. Kanun İstemi

Bu başvuru milletvekillerinden veya Bakanlar Kurulu tarafından yapılabilir. Milletvekilleri tarafından bu amaçla yapılan başvuruya “kanun teklifi” denilir. Belirli bir sayı koşulu bulunmamaktadır. Bir veya birden fazla milletvekili kanun teklifi sunabilir. Bakanlar kurulu tarafından yapılan başvuruya ise “tasarı” denilir.

Teklif ve tasarılar TBMM Başkanlığı'na yazılı olarak sunulur. Meclis Başkanlığı bunu konularına göre meclisteki komisyona gönderir. Komisyonlar, Meclisin teknik uzmanlıklar birimleridir. Mecliste çeşitli konularda komisyonlar oluşturulmuştur. İçişleri, dışişleri, ulaştırma millî eğitim, anayasa komisyonu gibi. Teklif ve tasarılar ilgili komisyonlarda ele alınıp buradan geçtikten sonra TBMM Genel Kurulu'nda görüşülür. Genel Kurul, meclis üyelerinin tümünün katıldığı karar birimidir.

2. Teklif ve Tasarıların Görüşülmesi

Genel Kurulda bir kanun teklif ve tasarısının görüşülebilmesi için her şeyden önce TBMM'nin toplantı yeter sayısını sağlaması gerekir. Bunun için ise üye tam sayısının en az üçte birinin (184 üye) Genel Kurulda bulunması gerekir (AY, m. 96). Görüşmeler, TBMM İç Tüzüğündeki kurallar çerçevesinde yapılır.

Görüşmeler tamamlandıktan sonra tasarı ve teklifin kabul oylamasına geçilir. **Kabul için, kural olarak toplantıya katılanların salt çoğunluğu gerekir.** Ancak kabul yeter sayısı üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından aşağı olamaz. Yani mevcut sisteme göre 139'dan aşağı olamaz (AY, m. 96).

3. Kanunların Yürürlüğe Giriş

Tasarı ve teklif, TBMM’ce kabul edildikten sonra artık kanun adını alır. Ancak, kanunlar yayımlanmadan bireyler bakımından sonuç doğurmazlar. Yayım için Meclis Başkanlığı’na cumhurbaşkanına gönderilir. Cumhurbaşkanı onbeş gün içinde bunu Resmi Gazete’de yayımlatır. Eğer Cumhurbaşkanı kanunun yayımlanmasını uygun bulmazsa bir kez daha görüşülmek üzere gerekçeleriyle birlikte TBMM’ye geri gönderir.

TBMM kendisine iade olunan kanunu “aynen kabul” ederse artık Cumhurbaşkanı bunu yayımlatmak zorunda kalır. Belirtelim ki **bütçe kanunu** geri gönderme yetkisinin dışındadır. Kanunun RG’de (Resmi Gazete) yayımlanmasıyla yürürlüğü ayrı şeylerdir. Eğer yürürlük tarihi açıkça belirtilmemişse (örneğin, yayım tarihinden, yayımını izleyen 60 gün sonra gibi) 1322 sayılı Kanun hükümleri uyarınca yayımlanışım takiben **45 gün sonra** yürürlüğe girer.

D. BAKANLAR KURULUNU VE BAKANLARI DENETLEME YETKİSİ

1982 Anayasası yasama yürütme ilişkilerini genel anlamda parlamenter hükümet sistemine göre kurmuştur. Bilindiği üzere bu sistemde bakanların tek tek ve topluca TBMM’ye karşı siyasal sorumlulukları bulunmaktadır. Bakan ve hükümet yasama organına karşı siyasal sorumluluk altındadır. Bunun sonucu olarak da yasama organı bakanları tek tek veya Bakanlar Kurulunu çeşitli araçlar kullanarak denetler ve koşulları varsa görevinden alınmasını sağlar.

Anayasa, parlamenter sistemlerde yasama organlarının hükümet ve bakanlar üzerinde sahip oldukları denetim ve bilgilenme araçlarına yer vermiştir. Bunlar, Anayasa’nın 98, 99 ve 100’ncü maddelerinde soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması olarak düzenlenmiştir. Aşağıda kısa kısa açıklanmıştır.

1. Soru

Anayasa'nın 98/2 maddesinde soru, bakanlar kurulu adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere başbakan veya bakanlardan belirli bir konu hakkında bilgi istemek biçiminde tanımlanmıştır. Örneğin İçişleri bakanından bakanlığı döneminde ne kadar memur alındığına ilişkin bilgi istenmesi bir soru önergesidir.

2. Genel Görüşme

Anayasa'nın 98/4 maddesinde genel görüşme toplum ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun TBMM genel kurulunda görüşülmesi olarak tarif edilmektedir. Genel görüşmelerin usulü de TBMM İçtüzüğünde gösterilmiştir.

Genel görüşme açılmasını hükümet, **bir siyasi parti grubu veya en az yirmi milletvekili TBMM başkanlığına** vereceği bir yazılı önerge ile isteyebilir. Öncelikle açılıp açılmamasına meclis genel kurulu tarafından karar verilir.

3. Meclis Araştırması

Anayasa'nın 98/3 maddesinde düzenlenmiş olan meclis araştırması, TBMM'nin belirli bir konuda bizzat kendi oluşturduğu komisyon aracılığıyla bilgi edinme amacıyla yaptığı araştırma ve inceleme anlamına gelmektedir. Bu araştırmanın konusu kişiler olmayıp, kurumlar ve olaylardır.

Meclis araştırmasının açılmasını **hükümet, siyasal parti grupları ve en az yirmi milletvekili TBMM başkanlığına** verecekleri bir araştırma önergesi ile isteyebilir.

TBMM, meclis araştırması açılması kararı vermişse TBMM genel kurulu tarafından araştırılacak konunun niteliğine göre kendi içerisinde özel bir komisyon oluşturur. Komisyonun kaç kişiden oluşacağı, ne kadar süre içerisinde bu faaliyeti sürdüreceği, gerektiğinde Ankara dışında da çalışıp

çalışmayacağı gibi hususlar hakkında TBMM genel kurulu karar verir.

Komisyon araştırmasını en geç üç ay içerisinde tamamlamak durumundadır. Eğer bu süre içerisinde çalışmalarını bitirememişse son kez bir aylık süre verilir.

Meclis araştırması sonunda da herhangi bir oylamaya gidilmez. TBMM'nin konu hakkında sağlıklı ve ilk elden bilgiler edinmesi sağlanmış olur. Ayrıca kamuoyunun aydınlatılmasında da önemli bir araçtır.

4. Meclis Soruşturması

Anayasanın 100'ncü maddesinde düzenlenmiş olan meclis soruşturması, başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının araştırılmasına imkân sağlayan bir denetim yoludur.

Meclis soruşturmasının açılması, TBMM üye tamsayısının en az onda birinin vereceği yazılı önerge ile istenebilir. TBMM, bu istemi en geç bir ay içerisinde görüşüp ve gizli oyla karara bağlar. Soruşturma açılması istemi TBMM tarafından kabul veya reddedilebilir. Eğer kabul kararı verilmişse TBMM içerisinde onbeş kişilik bir soruşturma komisyonu oluşturulur. Komisyon, TBMM'de bulunan partilerin milletvekili sayıları oranı dikkate alınarak belirlenir.

Komisyon, iki ay içerisinde soruşturma raporunu hazırlar ve TBMM'ye sunar. Eğer bu sürede soruşturma tamamlanamamışsa son kez olmak üzere iki aylık daha süre verilir. Süre sonunda soruşturmanın tamamlanarak raporun TBMM'ye sunulması zorunludur.

Rapor, TBMM'ye sunulmasının ardından on gün içerisinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren de on gün içerisinde görüşülür. Görüşme ardından gerektiğinde ilgilinin Yüce Divan'a şevkine karar verilebilir. Yüce Divan'a sevk kararı ancak üye tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oylama yoluyla alınabilir.

Anayasanın **148/III** hükmü uyarınca da Yüce Divan sıfatıyla ceza

yargılaması Anayasa Mahkemesi tarafından yürütülür. Mahkemenin bu kararları da kesin ve bağlayıcı nitelik taşır.

Eğer yapılan oylama sonucunda bir bakan Yüce Divan'a sevk edilmişse bakanlıktan düşer; eğer başbakan gönderilmişse hükümet düşmüş olur.

5. Gensoru

Hükümet ya da bir bakan, yürüttüğü faaliyetler açısından TBMM'nin siyasal denetimine tabidir. TBMM şartları varsa bu aracı kullanmak suretiyle bakanın ya da hükümetin görevine son verebilir. Dolayısıyla sonucu açısından etkili bir yoldur. Bununla birlikte meclis araştırmasında da olduğu gibi bu konuda karar mercii TBMM olması nedeniyle TBMM'de istikrarlı ve güçlü çoğunlukların bulunması durumunda bu yolun sonuç verebilmesi pek ihtimal dâhilinde değildir.

Gensoru önergesi bir siyasal parti grubu veya en az yirmi milletvekili tarafından istenebilir. Eğer gensorunun gündeme alınması kabul edilmişse, bunun TBMM'de ne zaman görüşüleceği de belli edilir. Şu var ki, görüşme gündeme alma kararından itibaren iki tam gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya da bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyeler veya gruplar tarafından gerekçeli güvensizlik önergesi verilebileceği gibi, bakanlar kurulu da güven isteminde bulunabilir. Zaten gensoruda ana amaç da budur. Güven oylaması, istem üzerinden bir tam gün geçmedikçe yapılamaz.

V. 1982 ANAYASASINA GÖRE YÜRÜTME ORGANI

Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

Hükümet sisteminin parlamenter oluşu nedeniyle iki yapılı bir yürütme söz konusudur. Bunlar Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruludur.

A. BAKANLAR KURULU

Bakanlar Kurulu yürütmenin en önemli organıdır. Yürütme yetkilerini fiilen kullanan ve ülkeyi yöneten; devlet faaliyetlerine belli bir yön tayin ederek bunu gerçekleştiren organ Bakanlar Kuruludur. Başka bir ifadeyle, devletin yasama ve yargılama faaliyetleri dışında kalan her türlü faaliyeti yapmak ve yaptırmak Bakanlar Kurulunun görevidir.

1982 Anayasasına göre, Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır (AY. m. 109/1,2).

Bakanlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir (AY. m. 109/3). Bu maddeden anlaşıldığı gibi, Başbakanın milletvekili olması zorunludur. Bakanların ise milletvekili olması zorunlu değildir, milletvekili olmayan kişiler de eğer milletvekili seçilme yeterliliğine sahip ise bakan olabilirler.

Bakanlar Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından Bakanlar Kurulu listesinin uygun görülerek atamaların yapıldığının bildirilmesi ile kurulmuş olur ve göreve başlar.

Bakanlar Kurulu, ülkenin genel siyasetini yürütür, kanunların yetkili kıldığı konularda idari işler tesis edebilir, tüzük ve yönetmelik çıkarabilir ve bazı yüksek memurları atama görevini yerine getirir. Hükümet programını hazırlamak ve bunu uygulamaya geçirmekte bir yüksek yönetim faaliyetidir.

Olağan Bakanlar Kurulu dışında bir de seçimlerde geçici bakanlar kurulu kurumu vardır. Anayasa'nın 114'ncü maddesine göre, 116. madde gereğince TBMM seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak

üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisindeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasi parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

B. CUMHURBAŞKANI

Cumhurbaşkanı, Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

1. Seçilme Şartları

- Kırk yaşını doldurmuş,
- Yükseköğrenim yapmış,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir.

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir.

2. Adaylık

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir.

3. Seçimi ve Tarafsızlığı

Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması hâlinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi hâlinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması hâlinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

VI. 1982 ANAYASASINA GÖRE YARGI

Yargı fonksiyonu, kişiler arasındaki veya kişiler ile devlet arasındaki hukukî uyuşmazlıkların yürürlükteki hukuk kuralları çerçevesinde ve yargısal usullerle çözümlenmesi anlamına gelir. Yargı fonksiyonunun amacı, hukuk düzeninin korunması ve adaletin gerçekleştirilmesidir.

Yargı fonksiyonunun yerine getirilmesi, yargı organına aittir. Anayasaya göre yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır (m.9).

A. YARGI İLE İLGİLİ OLARAK ANAYASANIN GETİRMİŞ OLDUĞU İLKELER

- Hâkimler görevlerinde bağımsızdır.
- Hiçbir organ, makam, mercii veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez. Genelge gönderemez. Tavsiye ve telkinde bulunamaz.

- Yargı kararlarına yasama, yürütme ve yargı organları, idare makamları uymak zorundadır. Bu organlar ve idare mahkeme kararlarını değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez (AY. m.138/son).

- Görülmekte olan dava hakkında yasama organında yargı yetkisinin kullanımıyla ilgili olarak soru sorulamaz, görüşme ve tartışma yapılamaz, kararı etkileyebilecek, bilgi niteliği dışında işin esasına ilişkin herhangi bir beyan ve açıklamada bulunulamaz (AY. M. 138/3).

- Yargıya ait ne tür bir düzenleme olursa olsun yargı bağımsızlığı ve teminatı esaslarına aykırı olamaz (AY. m. 140/3).

- Anayasa'nın 37/2 maddesine göre de, bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucu doğuran yargı yetkisine sahip merciler kurulamaz. Şu halde, yasama organı bağımsız mahkeme kavramıyla bağdaşmayan bir mahkeme kurma yetkisine sahip değildir.

- Hâkimlerin, kendileri istemedikçe anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz (AY. m. 139)

- Hâkimlerin yargısal görevleri nedeniyle adalet bakanlığıyla hiçbir ilişkileri bulunmamaktadır. Bu açıdan da bakan ve müsteşarın hâkim üzerinde hiçbir yetkisi olamaz. Ancak Anayasa, idari görevleri yönünden adalet bakanlığına bağlıdırlar. Burada kastedilen mahkemenin kalem işleri, hâkimin personelle ilişkileri, memuriyet ve çalışma esaslarına ilişkin hususlardır. Bunlar yargının yargısal nitelik taşımayan işleridir.

- Hâkimler yasada belirtilenlerden başka resmi ve özel hiçbir görev alamazlar (AY. m. 140)

- Anayasa, 26. maddede yargılama görevinin gereğine uygun bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla düşüncüyü açıklama özgürlüğüne sınırlamalar getirilebileceğine işaret etmektedir.

B. HÂKİMLER VE SAVCILAR KURULU (HSK)

1982 Anayasası idari ve adli yargı hâkim ve savcılarının özlük işlerine ilişkin kararları Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na bırakmıştır. Anayasanın 159'ncu maddesine göre Kurul, hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik güvencesi esaslarına göre kurulup görev yapar. Bu maddeye göre HSK üye yapısı şu şekildedir: Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır.

1. Üye Kompozisyonu

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabîi üyesidir

Kurulun;

- *Üç üyesi* birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasında, *bir üyesi* birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcılar arasında Cumhurbaşkanınca,

- *Üç üyesi* Yargıtay üyeleri, *bir üyesi* Danıştay üyeleri, *üç üyesi* nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir.

Seçilenlerin görev süresi dört yıldır. Süresi biten üyeler bir kez daha seçilebilir.

2. Görevleri

Hâkimler ve Savcılar Kurulu, adli ve idari yargı hâkimlerinin göreve kabul edilmeleri, atama ve nakilleri, yükselmeleri ve birinci sınıfa ayrılmaları, disiplinleri, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, görevden uzaklaştırma gibi özlük işlerine bakar. Adalet Bakanlığının bir mahkemenin veya bir hâkim ve savcının kadrosunun kaldırılması veya bir

mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi hakkındaki tekliflerini karara bağlar. Bunun dışında Anayasa ve yasalarda verilen diğer görevleri yerine getirir.

3. Kararları

Kurulun meslekten çıkartma cezası dışındaki kararlarına karşı yargı yoluna başvurulamaz.

VII. 1982 ANAYASASINDA YÜKSEK MAHKEMELER

Anayasa'da yüksek mahkemeler olarak Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesine yer verilmiştir. Sayıştay'ın konumu ise tartışılmakla birlikte Anayasa Mahkemesi tarafından yargı yeri olduğu ve bir yüksek mahkeme niteliği taşıdığı belirtilmiştir.

A. ANAYASA MAHKEMESİ

1. Görevleri

Anayasa yargısı, bazı hukuk kurallarını anayasaya uygunluk açısından denetleyen ve yaptırıma bağlayan yargılama yoludur. Bizde bu denetim kurumuna ilk defa 1961 Anayasası yer verilmiş ve bu amaçla Anayasa Mahkemesi denilen bir mahkeme görevlendirmiştir.

Anayasa Mahkemesi Anayasanın 146-153'ncü maddeleri arasında düzenlenmiştir. Aşağıda Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri sıralanmıştır.

- Kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ve TBMM İçtüzüklerinin şekil ve esas açısından, anayasa değişikliklerinin de sadece şekil yönünden anayasaya uygun olup olmadıklarını incelemek.
- Siyasal partilerin kapatılmaları ile ilgili başvuruları incelemek ve karara bağlamak.

- Siyasal partilerin malî denetimlerini yapmak.
- Yüce Divan sıfatı ile Anayasa'da sayılan bazı kişileri görev suçları nedeniyle yargılamak.
- Milletvekilliğin düşürülmesi ve yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması başvuruları hakkında karar vermek.
- Bireysel başvurular hakkında karar vermek.

2. Üye Kompozisyonu

Mahkeme onbeş üyeden oluşmaktadır. Seçim yöntemi aşağıdaki gibidir:

- Üçü Yargıtay'ın kendi başkan ve üyeleri arasından göstereceği üçer aday arasından Cumhurbaşkanınca;
- İkiisi Danıştay'ın kendi başkan ve üyeleri arasından göstereceği üçer aday arasından Cumhurbaşkanınca;
- Üç üye Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca;
- Dört üye üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar veya Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından Cumhurbaşkanınca;
- İki üye Sayıştay'ın kendi başkan ve üyeleri arasından göstereceği üçer aday arasından TBMM tarafından;
- Bir üye baro başkanlarının avukatlar arasından gösterecekleri üçer aday içinden TBMM tarafından seçilir.

Üyelerin görev süresi on iki yıldır ve yeniden seçilemezler.

3. Anayasaya Uygunluk Denetimi ve İşleyişi

Anayasa mahkemesi bir takım işlemlerin anayasaya uygunluğu incelemesini yapar. Bu işlemleri iki grupta toplayabiliriz. Bir kısmı genel,

objektif, kişilik dışı ve sürekli uygulama alanı bulan hukuk kuralı, bir kısmı ise norm niteliği bulunmayan bireysel işlemlerdir.

a. Denetime tabi hukuk kuralları

- Kanunlar
- Olağan dönem kanun gücünde kararnameler
- TBMM İç Tüzükleri
- Anayasa Değişiklikleri (şekil açısından)

b. Denetime tabi bireysel işlemler

- Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin TBMM kararları
- Yasama üyeliğinin sona erdirilmesine ilişkin TBMM kararları

4. Denetim Yolları ve İşleyişi

Türk anayasa yargısında iptal, itiraz ve bireysel başvuru yolu olmak üzere üç tür denetim yolu öngörülmüştür.

a. İptal Yolu

İptal davası, Anayasa Mahkemesi'ne Anayasada sayılan makamlar tarafından belirtilen süre içerisinde açılan davaya verilen addır. Bu davanın kimler tarafından ve hangi süre içerisinde açılacağı iptal davasının biçim ve esas yönünden oluşuna göre değişmektedir. Bilindiği üzere anayasaya aykırılık ya biçim ya da esas bakımından ortaya çıkabilir.

aa. Şekil Yönünden İptal Davası

Şekil bakımından denetim, mevzuatın Anayasa ve İçtüzükte öngörülmüş bulunan usul ve şekil kurallarına uygun biçimde yapılıp yapılmadığı hususlarının denetimidir.

Şekil yönünden iptal davası hem konu, hem dava açmaya yetkili makamlar hem de dava açma süresi bakımından sınırlandırılmıştır. Anayasa'nın

148'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre kanunların şekil bakımından denetlenmesi son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; anayasa değişiklikleri bakımındansa ise teklif ve oylama çoğunluğu ile ivedilikle görüşülemezlik konuları ile sınırlıdır.

Eğer iptal davası kanunlar ve anayasa değişiklikleri için açılacaksa Resmi Gazete'de yayımlarından itibaren on günlük süre içerisinde açılmak durumundadır. Bu bir hak düşürücü süre olup, onun esaslarına tabidir. Şekil bozuklukları, itiraz davasına konu edilemezler.

Şekil yönünden iptal davasını cumhurbaşkanı ve TBMM üye tam sayısının en az 1/5 üyesi (110 üye) açabilir. Kanun gücünde kararnameler ve TBMM İçtüzükleri için ise dava süresi altmış gündür. Bunlar için şekil yönünden iptal davasını ise cumhurbaşkanı ile TBMM üye tam sayısının 1/5 'i üyesi dışında iktidar ve ana muhalefet partisi TBMM Meclis Grupları açabilir.

bb. Esas Yönünden İptal Davası

Esas bakımından açılacak iptal davası, kuralın yapılış usulü ile ilgili olmayan, Anayasa'nın esasına ilişkin hükümlerine aykırılıkları ifade eder. Belirtelim ki, anayasa değişiklikleri bakımından böyle bir dava açılmaz. Diğer kurallar bakımından ise hem şekil hem de esas bakımından iptal davası açılabilmektedir.

Esas yönünden denetim ya da iptal davasını açmaya cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grubu, TBMM'nin 1/5 oranında üyesi (110 milletvekili) yetkili kılınmıştır. Davanın sözü edilen kuralların RG'de yayımından itibaren en geç 60 gün içerisinde açılması gerekir.

b. İtiraz Yolu (Somut norm denetimi- Defi Yolu)

İtiraz davası ya da itiraz yolu, görülmekte olan bir dava sırasında somut olaya uygulanacak olan kuralın, davanın tarafını oluşturanların anayasaya

aykırılık iddiasında bulunmaları ve mahkemenin bu iddiayı ciddi bulması veya bizzat davaya bakan mahkeme tarafından anayasaya aykırılık tespitinde bulunulması ile ortaya çıkar. Böyle bir durumda Mahkeme anayasaya aykırılığı kendisi çözemez, konuyu Anayasa Mahkemesine dava açmak suretiyle iletir. İşte bu davaya itiraz davası denilmektedir.

Mahkeme sorunun kendisine gelişinden itibaren beş ay içerisinde konu hakkındaki kararını vermek durumundadır. Olaya bakan mahkeme AYM'nin kararma göre hareket etmek zorundadır. Ancak bu süre geçtikten sonra AYM'nin kararı gelirse ne olacaktır? Birinci ihtimalde görülen dava sonuçlanmış ve kesinleşmiş bir karar halini almıştır. Bu durumda Mahkemenin gecikmeli kararının bu dava açısından uygulanma kabiliyeti bulunmamaktadır. Ancak eğer beş aylık süre geçtikten sonra da gelmiş olsa görülen dava kesinleşmiş bir karara ulaşmamışsa AYM kararı yine uygulama alanı bulur.

c. Bireysel Başvuru Yolu

2010 Anayasa Değişiklikleri ile hukukumuzda girmiştir. Anayasanın 148. maddesinde ve “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun* bu yolun işletim esaslarını ayrıntılı olarak düzenlemiştir (m. 45-46). Buna göre;

- Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlâl edildiği iddiasıyla ilgili olarak başvurulabilir. Bu nedenle sadece Anayasada düzenlenmiş olması yeterli değildir. Aynı zamanda AİHS ve Ek Protokollerinde yer verilmiş bir hak olması gerekir.
- İhlâl neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmemiş **İdarî ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması** gerekir.

- Herhangi bir başvuru yolu öngörülmemişse bunların tüketildiği andan, eğer herhangi bir başvuru yolu düzenlenmemişse ihlâlin öğrenildiği andan itibaren **otuz gün içerisinde** Mahkemeye başvurulması gerekir.

- Yasama işlemleri ile düzenleyici idarî işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.

- Bireysel başvuru ancak ihlâle yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir.

- **Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz.** Örneğin bir belediye, üniversite kamu tüzel kişiliğini sona erdiren bir işleme karşı açamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlâl edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir.

- Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz. Örneğin seçme seçilme hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı gibi haklar için açamaz.

5. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Sonuçları

Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırılık iddiasıyla ilgili başvurular sonucunda eğer aykırılık saptarsa, hükmü iptal eder ve iptal kararı Resmî Gazete’de yayınlandığı andan itibaren ilgili hüküm yürürlükten kalkar. Bazı durumlarda iptal hükmünün yürürlük tarihi bir yılı geçmemek üzere ertelenebilir ve yürürlük tarihi ayrıca kararda belirtilebilir. Erteleme bir yılı aşamaz.

Bireysel başvuruların incelenmesi sonunda, başvurucunun hakkının ihlâl edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlâl kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir (Kanun, m. 50).

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

B. DİĞER YÜKSEK MAHKEMELER

1. Yargıtay

Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

2. Danıştay

Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay; davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyumsuzlukları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

3. Uyuşmazlık Mahkemesi

Adlî ve idarî yargı kolları arasında çıkan görev uyuşmazlıklarının çözümü amacıyla idarî yargı rejimini kabul etmiş ülkelerde genellikle bir yüksek mahkeme kurulmuştur. Bu mahkeme Uyuşmazlık Mahkemesi adını almaktadır.

Anayasamızın 158'inci maddesine göre Uyuşmazlık Mahkemesi, **adlî ve idari yargı** mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kararları kesin olup, başka bir yargı merciine götürülemez. Kendi içerisinde de herhangi bir başvuru yolu yoktur.

4. Sayıştay

Sayıştay 1982 Anayasasının 160'inci maddesinde düzenlenmiştir. Bütçenin uygulanmasını denetlemek, kesin hesapları incelemek, görüşlerini TBMM'ye bildirmek gibi idarî görevleri yanı sıra sayman hesaplarını incelemek ve sorumluların "zimmet ve "beraatına" karar vermek gibi yargısal görevleri bulunmaktadır.

2004 yılında Anayasanın 160'inci maddesinde yapılan değişiklikle artık Silâhlı Kuvvetler elindeki devlet mallarını da TBMM adına denetleme yetkisi ile donatılmıştır.

VIII. ANAYASANIN DEĞİŞTİRİLMESİ

Anayasa değişiklikleri bazı özel şartlar dışında kanunların görüşülüp karara bağlanması ile ilgili kurallara tabi tutulmuştur (Ay. m. 175). Dolayısıyla kanunlardaki öneri (teklif) görüşme ve kabul ile onay aşamalarını burada da görmekteyiz. Şüphesiz Anayasa değişikliklerinin bu aşamalardaki ilke ve usulleri kanunların yapılış ve değiştirilişlerinden bazı konularda farklılıklar göstermektedir. Aşağıda anayasanın değiştiriliş sürecine değinilecektir.

A. Teklif

- Anayasanın 175'nci maddesine göre anayasa değişikliği teklifinde bulunma yetkisi TBMM üye tam sayısının üçte biri tutarındaki milletvekiline (184) tanınmıştır.

- Anayasa değiştirilmesi teklif dahi yapılamayacak alanlara yer vermiştir. Bunlara önceki açıklamalarımızda yer verilmişti (AY. m. 4).

B. Görüşme

- Anayasa değişiklikleri TBMM genel kurulunda mutlaka **iki defa görüşülür**. Burada ilk olarak anayasa değişikliği teklifinin tümü üzerinde görüşme yapılır ve ardından teklifin tümü oylanarak maddelere geçilip geçilmeyeceği hakkında karar verilir. Eğer maddelere geçilmesi kabul edilmezse değişiklik teklifi reddedilmiş sayılır ve anayasa değişikliği süreci burada son bulur. Eğer maddelere geçilmesi kabul edilmiş olursa maddelerin her biri teker teker görüşülür ve oylanır. Böylece ilk görüşmeler tamamlanmış olur.

- İkinci görüşmelere ilk görüşme üzerinden kırksekiz saat geçmeden başlanamaz. İkinci görüşmede maddeler üzerinde yeniden görüşme açılmayıp yalnızca maddeler üzerinde verilen değişiklik önerileri varsa bunların görüşülmesine gidilir. Şayet değişiklik önergesi de yoksa maddelerin görüşülmesine gidilmeden maddelerin ikinci kez oylamasına gidilir. İkinci görüşmelerin sonunda da anayasa değişikliklerinin tümü üzerinde oylama

yapılır.

C. Karar

▪ Bir anayasa değişikliğinin gerçekleşebilmesi için yapılan oylamada üye tamsayısının en az beşte üçüne elde etmiş olması gerekir. Şu halde **330'dan aşağı hiçbir anayasa değişikliğinden söz edilemez.** Anayasa, bu şart dâhilinde iki tür karar yeter sayısına yer vermiştir. Üye tam sayısının beşte üçü ile üçte ikisi arasında (330-366) bir çoğunlukla kabul edilme ve üçte iki ve üzeri bir çoğunlukla kabul edilme (367 ve üzeri). Bunun önemi, bundan sonra gelen onay aşamasında, cumhurbaşkanının anayasa değişikliği üzerindeki yetkilerinin elde edilen çoğunluğun bu aralıklara göre değişebilmesidir.

▪ **Tüm oylamalar gizli olarak yapılmak zorundadır.** Belirtelim ki, gizli oylama yasağının ihlal edilmiş olması durumu **iptalini gerekli kılan şekil bozuklukları arasında sayılmadığından, bu yönüyle yaptırımını bulunmayan bir siyasal temenni niteliği taşımaktadır.**

D. Onay

▪ Anayasa değişikliklerinin TBMM'de oylanması işlemleriyle değişiklik süreci son bulmamaktadır. Değişikliğin onaylanması gerekmektedir. Onay işleme son noktanın konulmasıdır.

▪ 1982 Anayasası, anayasa değişikliklerinin onaylanmasını bazı hallerde halk adına cumhurbaşkanına, bazı hallerde doğrudan halkın kendisine bırakmıştır. Bu durum Anayasa değişikliklerinin TBMM'de beşte üç ile üçte iki çoğunluk aralığında bir sayıyla kabul edilmesi ile üçte iki ve üzeri bir çoğunlukla kabul edilmesine bağlı olarak değişmektedir. Eğer anayasa değişikliği TBMM üye tamsayısının beşte üç-üçte ikiden az aralığında bir sayıyla kabul edilmişse (330-366) cumhurbaşkanına bu anayasa değişikliğini onaylama yetkisi tanınmamıştır. Anayasa, bu durumda ancak halkoyuyla kabul edilebilir.

▪ Eğer anayasa değişikliği TBMM üye tamsayısının üçte iki ve üzeri bir oyla kabul edilmişse, cumhurbaşkanı bu değişikliği diğerinden farklı olarak onaylama yetkisine sahip bulunmaktadır. Bu takdirde anayasa değişikliği tamamlanmış olur. Bundan sonraki kısım yayım ve yürürlükle ilgilidir.

▪ Şu halde özetle belirtilecek olursa cumhurbaşkanı TBMM üye tamsayısının üçte iki ve üzeri bir çoğunluğunca kabul edilmiş anayasa değişikliğine dilerse son noktayı koyabilir, dilerse bunu halkoyuna sunabilir; dilerse de TBMM'ye iade edebilir. Bu üç yetkinin dışında herhangi bir yetkisi yoktur.

E. Anayasa Değişikliklerinin Halkoylamasına Sunulması

▪ Anayasa değişiklikleri halkoyuna bir bütün olarak veya ayrı ayrı maddeler biçiminde sunulabilir. Hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını TBMM karara bağlar (m. 175/7).

▪ Halkoylaması, 3376 sayılı ve 1987 tarihli *Anayasa Değişikliklerinin Halkoylamasına Sunulması Hakkında Kanun* hükümleri uyarınca yapılır. Kanuna göre, halkoylaması ilgili anayasa değişikliği kanununun RG'de yayımını takip eden altmışıncı günden sonraki ilk Pazar günü yapılır. Halkoyuna sunulma işlemleri, Yüksek Seçim Kurulu'nun yönetim ve denetimde seçim kurullarınca yürütülür (Kanun, m.2, 3).

▪ Halkoylamasına katılmayanlar için kanun yoluyla para cezası dâhil her türlü önlemler alınabilir. Halkoylamasına sunulan anayasa değişiklikleri hakkında kanunların yürürlüğe girebilmesi için halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından bir fazlasının evet yönünde oy kullanmış olması gerekmektedir (AY. m. 175/6; Kanun, m. 8).

F. Anayasa Değişikliklerinin Denetimi

▪ Anayasa değişikliklerinin esas yönünden denetimi hemen hemen tüm anayasalarda olduğu gibi 1982 Anayasasında da Anayasa Mahkemesine

tanınmamıştır.

- 148'nci maddeye göre Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerini sadece Őekil bakımından denetleyebilir. 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemde bazı anayasa değişikliklerinin Mahkeme tarafından Őekil denetimi altında esasa iliŐkin denetim yapması nedeniyle 1982 Anayasa yapımcısı Őekil denetiminin de hangi konularda olabileceğini sayma yoluyla belirlemiŐtir. Yani her tűrlű Őekil bozuklukları değil sadece teklif ve karar yeter sayılarına ve ivedilikle gűrűŐme yasağına uyulmadığı açılarından olabilir. Bunun dıŐında kalan herhangi bir anayasaya aykırılık (űrneęin gizli oylama yasağına uyulmamıŐ olması) iptal nedeni oluŐturmayacaktır.

- Anayasa deęişikliklerinin űzellięi nedeniyle Mahkemenin anayasa deęişikliklerini Őekil yűnűnden iptal edebilmesi űye tam sayısının beŐte ű çoęunluęuna tabi tutulmuŐtur.

- Eęer anayasa deęişiklięi halka sunulmuŐ ve halk tarafından kabul halk iradesi űzerinde denetime gidilemeyeceęi belirtilmektedir.